

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΠΕΖΟΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΩΝ

ΑΡΙΘ. 46

ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΝ ΚΕΙΜΕΝΟΝ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ-ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΓΙΑΝΝΗ ΚΟΡΔΑΤΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ & Π. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ - ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ
1939

Ε.Υ.Δ της Υ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

**Ἡ Βιβλιοθήκη τῶν ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΕΖΟ-
ΓΡΑΦΩΝ καὶ ΠΟΙΗΤΩΝ ἀποβλέπει στὴν ἐξύψωσι
τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.**

**ΟΛΟΙ οἱ μορφωμένοι Ἕλληνες καὶ Ἑλληνίδες
ἐγγραφῆτε συνδρομηταὶ στὰ ἀθάνατα ἀριστουρ-
γῆματα τῶν προγόνων μας ποὺ περιέχονται στὴ
Βιβλιοθήκη ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΕΖΟΓΡΑΦΩΝ
καὶ ΠΟΙΗΤΩΝ**

**Γονεῖς καὶ κηδεμόνες, δώστε στὰ παιδιά σας τὴν
καλλίτερη πνευματικὴ τροφή, τὴν ὠφελιμώτερη
ἀπασχόληση, τὰ ἅπαντα τῶν ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΠΕΖΟΓΡΑΦΩΝ καὶ ΠΟΙΗΤΩΝ**

Ζητήσατε κατάλογόν μας, ἀποστελλόμενον δωρεὰν ἀμέσως

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΠΕΖΟΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΩΝ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΝ ΚΕΙΜΕΝΟΝ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ
ΓΙΑΝΝΗ ΚΟΡΔΑΤΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ & Π. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ - ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ
1939

Ε.Δ. της Α.Τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Copyright by 'Εκδοτικός Οίκος
'Ιωάννου και Π. Ζαχαροπούλου — 'Αθηναι

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΕΡΙ «ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ» ΛΟΓΟΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ

Εὐθύς μετὰ τὴν μάχην τῆς Χαιρωνείας (338) ἡ Ἀθηναϊκὴ Πολιτεία ἐδέχθη τὴν προσφερθεῖσαν συνθήκην εἰρήνης. Ὁ Φίλιππος ἀφοῦ ἐώρτασε τὴν νίκην του δὲν ἠθέλησε νὰ συνεχίσῃ τὸν κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἀγῶνα, διότι ἐφοβεῖτο ἴσως μὴ τυχὸν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ παίξουν ὅλα καὶ ἀναγράψουν εἰς τὴν ἱστορίαν των μίαν νέαν μάχην τοῦ Μαραθῶνος. Ἄλλως τε ὁ Ὑπερείδης εἶχε προτείνει — μόλις εἶχεν ἀναγγελθῆ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μάχης τῆς Χαιρωνείας — νὰ στρατολογηθοῦν καὶ οἱ δοῦλοι. Λέγει δὲ ἡ ἀρχαία παράδοσις ὅτι 160 χιλιάδες δοῦλοι ἐπρόκειτο νὰ ἐπιστρατευθοῦν. Ὁ ἀγὼν λοιπὸν διὰ τοὺς Ἀθηναίους θὰ ἦτο ἀγὼν ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν. Ἡξευρε δὲ ὁ Φίλιππος ὅτι εἰς παρομοίας περιστάσεις κατὰ τὸ παρελθόν, ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς ἔδειξε καὶ ζωτικότητα καὶ ψυχικὴν ἀκαμψίαν, ἀνωτερότητα καὶ πατριωτισμόν. Ὁ Φίλιππος λοιπὸν, πού ἐγνώριζε καλὰ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν καὶ ἰδιαιτέρως τὴν ἀθηναϊκὴν, δὲν ἠθέλησε νὰ διακινδυνεύσῃ τὰ θετικὰ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποτελέσματα τῆς μάχης τῆς Χαιρωνείας, καὶ δι' αὐτὸ ἐδέχθη τὴν μεσολάβησιν τῶν ἐν Ἀθήναις φίλων του καὶ συνῆψε νέαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων συνθήκην εἰρήνης. Ἴσως εἰς τὴν ἀνεκτικὴν αὐτὴν ἀπέναντι τῶν Ἀθηναίων πολιτικὴν του νὰ ἔλαβε ὑπ' ὄψιν του καὶ τὰ ἑξῆς: α) τὴν ἐπιρροὴν τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν παραλίων τῆς Μικρασίας καὶ β) τὴν Σπάρτην. Ἐὰν δηλαδὴ εἰσέβαλλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν θὰ ἐδημιουργοῦντο εἰς τὸ Αἰγαῖον δυσμενεῖς συνθήκαι διὰ τὸν Φίλιππον καὶ ἐνδεχομένως ἡ Σπάρτη θὰ ὀργάνωνε ἀντίστασιν ἢ καὶ ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Φιλίππου.

Οἰαδήποτε ὅμως καὶ ἂν ἦσαν τὰ ἐλατήρια πού ὤθησαν τὸν Φίλιππον νὰ δεχθῆ τὴν προσφερθεῖσαν εἰρήνην, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶδον τὸν μακεδονικὸν στρατὸν νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ δι' αὐτὸ ἀφοῦ παρῆλθεν ὁ κίνδυνος αἱ δύο κομματικαὶ παρατάξεις ἤρχισαν πάλιν νὰ ἀλληλομάχωνται. Τὸ περίεργον δὲ εἶναι ὅτι ἐνῶ μέχρι τῶν παραμονῶν τῆς μάχης τῆς Χαιρωνείας ὁ Δημοσθένης, ὁ Ὑπερείδης καὶ ὁ Λυκοῦργος ἦσαν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὅπως θὰ ἐλέγαμεν σήμερα, μετὰ τὴν ἱστο-

ρικὴν μάχην, ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Λυκοῦργος κατέστησαν πολιτικῶς πανίσχυροι. Ἡ μεγάλη μᾶζα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀττικῆς τοὺς περιέβαλλε μὲ τὴν ἐμπιστοσύνην της καὶ διὰ πολὺν καιρὸν ἦσαν οἱ κρατοῦντες. Ὁ Δημοσθένης ἐπίστευεν ὅτι ἡ Ἀθηναϊκὴ Πολιτεία δὲν ἐκάμφθη διὰ παντός, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρχον πολλαὶ δυνατότητες ἀφοῦ ἀνασυντάξῃ τὰς δυνάμεις της νὰ καταστῆ μίαν ἡμέραν καὶ πάλιν ἀνταξία τοῦ παρελθόντος της. Δὲν τὸ ἀπέκρουπε μάλιστα ὁ Δημοσθένης, ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ του πολιτικὴ ἦτο καιροσκοπικὴ καὶ ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ ἤλπιζε νὰ ἀντιταχθῆ κατὰ τῶν Μακεδόνων. Ὁ φλογερὸς πατριωτισμὸς του λοιπὸν δὲν ἐσβέσθη, ἀλλὰ τοῦναντίον, ἀνακτῆσας τὸ ψυχικόν του σθένος, προσεπάθει νὰ χαλυβδώσῃ τὰς ψυχὰς τῶν Ἀθηναίων μὲ τὸν φανατισμὸν ἐκεῖνον ποὺ ὁδηγεῖ τὴν μᾶζαν εἰς πράξεις καὶ ἐνεργείας ποὺ δημιουργοῦν τὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα.

Ἐννοεῖται πῶς καὶ τὸ ἀντίθετον κόμμα δὲν ἐγκατέλειπε τὸν ἀγῶνα. Ἴσα ἴσα ἀνέπτυξε μεγάλην δρασίαν καὶ ἀμέσως καὶ ἐμμέσως ἠγωνίζετο νὰ καταστήσῃ τὴν μετὰ τοῦ Φιλίππου εἰρήνην σταθεράν καὶ ἀδιατάρακτον. Οἱ περὶ τὸν Δημάδην, Αἰσχίνην καὶ Φωκίωνα ἐπίστευον ὅτι ἤλθεν ἡ στιγμή νὰ ὀργανωθῆ μεγάλη ἑλληνικὴ ἐκστρατεία κατὰ τῶν Περσῶν, μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς Μακεδόνας, διὰ νὰ διοχετευθῆ ὁ ἀκτῆμων πληθυσμὸς τῶν ἑλληνικῶν πόλεων εἰς Ἀσίαν. Τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰσοκράτους¹ ἦτο καιρὸς νὰ ἐφαρμοσθῆ. Δι' αὐτὸ καὶ ἠγωνίζοντο νὰ θέσουν ἐκποδῶν τὸν Δημοσθένην, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ ἐπικίνδυνος ἀντίπαλός των καὶ ἱκανὸς νὰ δημιουργήσῃ ἀφ' ἑνὸς προστριβὰς μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Μακεδόναν καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ὀργανώσῃ ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ἀντιμακεδονικὸν συνασπισμόν.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ φιλομακεδονικὴ παράταξις ἐμίσει τὸν Δημοσθένην καὶ ἔκαμε τὸ πᾶν διὰ νὸ τὸν διαβάλλῃ καὶ τὸν βγάλῃ ἀπὸ τὴν μέσσην. Ὁ σπουδαιότερος ὅμως ἀντίπαλός του ἦτο ὁ Αἰσχίνης, διότι καὶ ρήτωρ σπουδαῖος καὶ ὀνομαστός ἦτο, καὶ ἀνεδείχθη μαχητικὸς πολιτικὸς εἰς τοὺς ἀγῶνας του. Αὐτὸς λοιπὸν εἶχεν ἀναλάβει ἐκ μέρους τῆς φιλομακεδονικῆς παρατάξεως νὰ ἀναμετρηθῆ μὲ τὸν Δημοσθένην ἐνώπιον τῶν λαϊκῶν συνελεύσεων καὶ εἰς αὐτὸν ἔπεσεν ὁ κλῆρος νὰ ἀντιταχθῆ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς κατὰ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Δημοσθένους. Ὁ ἀγὼν αὐτὸς μεταξὺ τῶν δύο ρητόρων - ἀρχηγῶν ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 347—ἀπὸ τὴν σύναψιν τῆς καλουμένης φιλοκρατείου εἰρήνης μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Φιλίππου—καὶ συνεχίσθη ἔκτοτε μέχρι τοῦ

1. Βλ. τὸν πρὸς Φίλιππον λόγον του, ὅστις ἐξεδόθη εἰς τὴν σειράν τῆς παρούσης Βιβλιοθήκης.

330 μὲ τὸ αὐτὸ πείσμα καὶ μὲ τὴν αὐτὴν ἑκατέρωθεν ἐχθροπάθειαν.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὁ Δημοσθένης ἀπὸ τὴν ἐπαύριον τῆς μάχης τῆς Χαιρωνείας ἔδειξε πὼς δὲν ἔκαμε τίποτ' ἄλλο παρὰ νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν ἀνύψωσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν δημιουργίαν εὐνοϊκῶν συνθηκῶν πρὸς ἀνατροπὴν τῆς κυριαρχίας τῶν Μακεδόνων, οἱ περὶ τὸν Αἰσχίνην ἐζήτησαν ἀφορμὴν νὰ ἐξοντώσουν πολιτικῶς τὸν Δημοσθένην. Ἡ ἀφορμὴ αὕτη ἐδόθη εὐθύς μετὰ τὴν μάχην τῆς Χαιρωνείας.

Ὁ Κτησιφῶν, ὁ φίλος καὶ ὁμοϊδεάτης τοῦ Δημοσθένους, ἐπρότεινε νὰ στεφανωθῇ ὁ Δημοσθένης μὲ χρυσοῦν στέφανον διὰ τὰς μεγάλας πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας του. Ὄταν τὸ ψήφισμα τοῦτο ὑπεβλήθη πρὸς ἔγκρισιν οἱ μακεδονίζοντες ἀντέδρασαν, ὁ Δημοσθένης ὁμως ἦτο πανίσχυρος. Τότε ἐμηχανεύθησαν νὰ ὑποβάλουν ἔνστασιν κατὰ τοῦ κύρους τοῦ ψηφίσματος ἔχοντες ἐκ τοῦ νόμου τοιοῦτον δικαίωμα.

Ἐὰν οἱ μακεδονίζοντες δὲν ἀνιέδρων, ἐὰν δὲν ἐχρησιμοποιοῦν ὅλα τὰ νόμιμα μέσα διὰ νὰ μὴ ἐγκριθῇ, τὸ ψήφισμα τοῦ Κτησιφῶντος πρῶτον θὰ ἐκακοχαρακτηρίζοντο ἀπὸ τὸν Φίλιππον καὶ δεύτερον διὰ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ ψηφίσματος τοῦ Κτησιφῶντος θὰ ἀπεδοκιμάζετο ἡ ἀσκηθεῖσα φιλομακεδονικὴ πολιτικὴ, καὶ τὸ κυριώτερον, θὰ ἀπεδοκιμάζετο καὶ ἡ μετὰ τοῦ Φιλίππου κλεισθεῖσα εἰρήνη. Οἱ περὶ τὸν Αἰσχίνην λοιπὸν δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἔπρεπε νὰ ἀντιδράσουν.

Δι' αὐτὸ ὁ Αἰσχίνης ἤσκησε τὸ δικαίωμα πὸ εἶχεν ἐκ τῆς κειμένης νομοθεσίας καὶ ὑπέβαλεν ἔνστασιν, ὅπως θὰ ἐλέγαμεν σήμερον, κατὰ τοῦ κύρους τοῦ ψηφίσματος τοῦ Κτησιφῶντος.

Ἡ ἔνστασις ὁμως αὕτη δὲν συνεζητήθη ἀμέσως ἀλλὰ παρέμεινε ἐκκρεμῆς μέχρι τοῦ ἔτους 330. Διὰ τὴν ἀνεβλήθη ἡ ἐκδίκασις τῆς ἐπὶ τοσοῦτον χρονικὸν διάστημα, τὸ ἐξηγήσαμεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν πὸ ἐκάμαμεν τοῦ «κατὰ Κτησιφῶντος» λόγου τοῦ Αἰσχίνη¹.

Ὁ Αἰσχίνης εἰς τὴν ἔνστασίν του ὑπεστήριξε κυρίως ὅτι ὁ Κτησιφῶν παρέβη τοὺς θεμελιώδεις νόμους τῆς Πολιτείας διὰ τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ψηφίσματός του, διότι ἐφ' ὅσον ὁ Δημοσθένης δὲν ἔδωκε λόγον τῆς διαχειρίσεώς του, δὲν ἦτο ἐπιτετραμένον νὰ τιμηθῇ μὲ χρυσοῦν στέφανον. Ἐλεγε δηλαδὴ ὁ νόμος, ὅτι οἱ διατελέσαντες ἄρχοντες τῆς Πολιτείας καὶ ἂν ἦσαν ἄξιοι νὰ στεφανωθῶν (νὰ παρασημοφορηθοῦν θὰ ἐλέγαμεν σήμερον) διὰ τὰς

1. Βλ. τὴν μετάφρασίν μας τοῦ λόγου τούτου καὶ τὴν ἐκείνην ἰσαγωγὴν μας. Ἡ μετάφρασις ἐξεδόθη εἰς τὴν σειράν τῆς παρουσῆς βιβλιοθήκης ὑπ' ἀριθ. 11.

πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας των, ἀπαραιτήτως ἔπρεπε προηγουμένως νὰ δώσουν λόγον καὶ εὐθύνας τῆς οἰκονομικῆς καὶ πάσης ἄλλης διαχειρίσεώς των. Ἐπίσης ὁ Αἰσχίνης ὑπεστήριξε ὅτι τὸ ψηφισμα τοῦ Κτησιφῶντος ἦτο παράνομον καὶ διὰ τὸν ἐξῆς ἐπιβοηθητικὸν λόγον: διότι ὁ Κτησιφῶν εἰσηγήθη νὰ γίνῃ τὸ στεφάνωμα τοῦ Δημοσθένους εἰς τὸ Θέατρον τοῦ Διονύσου. Ἀλλὰ τοῦτο ὅμως τὸ ἀπηγόρευε καταστατικὸς νόμος τῆς πολιτείας καὶ μόνον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἐπετρέπετο νὰ γίνουν αἱ τοιοῦτου εἶδους τιμητικαὶ διακρίσεις. Ἡ ἔνστασις τοῦ Αἰσχίνου ἀναμφισβητήτως ἐστηρίζετο εἰς τὸν νόμον, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀπολογίας τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν ἐν τῷ λόγῳ του παρατεθειμένων ψηφισμάτων πληροφοροῦμεθα ὅτι οἱ ἐπικαλούμενοι ἀπὸ τὸν Αἰσχίνην νόμοι εἶχον ἀχρηστευθῆ διότι δὲν ἐφηρμόζοντο πλέον.

***

Ὅταν ὅμως ὁ Αἰσχίνης ὑπεστήριξε καὶ προφορικῶς ἐνώπιον τοῦ ἀθηναϊκοῦ δικαστηρίου τὴν κατὰ τοῦ Κτησιφῶντος κατηγορίαν του, ἠναγκάσθη ἀφ' ἑνὸς μὲν ν' ἀπολογηθῆ τρόπον τινὰ προκαταβολικῶς διὰ τὰς ἐναντίον του διατυπωθησομένας κατηγορίας ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐλέγξῃ ὅλον τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον τοῦ ἀντιπάλου του. Ἔτσι ὁ μὲν «κατὰ Κτησιφῶντος» λόγος τοῦ Αἰσχίνου εἶναι ἡ ἀπολογία τῆς φιλομακεδονικῆς πολιτικῆς, ὁ δὲ «περὶ τοῦ στεφάνου» λόγος τοῦ Δημοσθένους εἶναι ἡ ἀπολογία τῆς ἀντιμακεδονικῆς πολιτικῆς. Ὡς ἐκ τούτου οἱ δύο οὗτοι λόγοι ἔχουν μεγάλην σημασίαν, διότι ὄχι μόνον εἶναι οἱ καλύτεροι τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησαν οἱ δύο ἀρχηγοί, ἀλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ ἱστορικὰ δοκουμένα μεγάλης ἀξίας.

Ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δημοσθένους (322) ὁ Αἰσχίνης ἀνεθεώρησε καὶ συνεπλήρωσε τὸν λόγον του «κατὰ Κτησιφῶντος», οἱ φίλοι καὶ ὁμοῖδεάται τοῦ Δημοσθένους τιμῶντες τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου ρήτορος, ἠναγκάσθησαν νὰ παρεμβάλλουν πολλὰ ψηφίσματα¹, καθὼς καὶ τὸ εἰς τὸ τέλος τοῦ «περὶ στεφάνου» λόγου ἀναφερόμενον ἐπίγραμμα, διὰ νὰ καταστήσουν ἀκαταμάχητον τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τοῦ Δημοσθένους καὶ διὰ ν' ἀποδείξουν συνεπῶς ὅτι ἡ ἀθώωσις τοῦ Δημοσθένους, ὑπῆρξε πράξις δικαία. Ἐφόσον ὁ Αἰσχίνης ἐτροποποίησε τὸν «κατὰ Κτησιφῶντος»

1. Εἰς τὸν «περὶ τοῦ στεφάνου» λόγον τοῦ Δημοσθένους ὑπάρχουν πολλὰ δημόσια ἔγγραφα (Ψηφίσματα τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ δήμου Ἀθηναίων, ἐκθέσεις, κατάλογοι, δόγματα (ἀποφάσεις) Ἀμ-

λόγον του εἰς πολλά σημεῖα καὶ ἐφόσον ἡ κατηγορία του ἐστηρίζετο εἰς νόμους θεμελιώδεις τῆς Πολιτείας, οἱ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δημοσθένους φανατικοὶ ὄπαδοὶ τῆς πολιτικῆς του ἐσκέφθησαν νὰ παρεμβάλουν τὰ ψηφίσματα καὶ τὰ λοιπὰ δημόσια ἔγγραφα τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐπικαλεσθῆ κατὰ τὴν ἀπολογία του ὁ Δημοσθένης· καὶ τοῦτο διὰ νὰ τὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν των αἱ μεταγενέστεραι γενεαί. Ἐνόμισαν φαίνεται ὅτι τοῦτο ἦτο ἐπιβεβλημένον, διότι οἱ σύγχρονοὶ τῶν καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἀναγινώσκοντες τοὺς δύο λόγους καὶ μὴ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν των α) τὰ ψηφίσματα διὰ τῶν ὁποίων ἐπετράπη κατὰ τὸ πρὸ τῆς δίκης τοῦ Δημοσθένους διάστημα νὰ τιμηθοῦν διὰ στεφάνου ἄρχοντες πρὶν νὰ λογοδοτήσουν καὶ β) τὰ ψηφίσματα διὰ τῶν ὁποίων ἡ πολιτικὴ τοῦ Δημοσθένους εἶχε τύχει τῆς λαϊκῆς ἐγκρίσεως, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ σχηματίσουν ἀσφαλῆ κρίσιν περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως.

Ἐννοεῖται ὅτι τὰ ἐκ τῶν ὑστέρων παρεμβληθέντα ψηφίσματα καὶ δημόσια ἔγγραφα δὲν εἶναι ὅλα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους πιστὰ ἀντίγραφα τῶν πρωτοτύπων. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη ὁμως τὸ πρᾶγμα, τὰ ἔγγραφα ταῦτα ὄχι μόνον διευκρινίζουν πολλὰ σημεῖα τῆς ἀπολογίας καὶ ἀντικατηγορίας τοῦ Δημοσθένους, ἀλλὰ καὶ παρέχουν ἀφθονώτατον ὕλικόν διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ διὰ τὰς σχέσεις τῆς Ἀθηναϊκῆς Πολιτείας μὲ τὴν Εὐβοίαν, τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον καὶ τὸ Βυζάντιον.

* * *

Ὁ «περὶ τοῦ στεφάνου» λόγος τοῦ Δημοσθένους θεωρεῖται ὁ κ ρ ἄ τ ι σ τ ο ς πάντων τῶν λόγων του. Τοιαύτη ἦτο ἡ γνώμη τῶν ἀρχαίων καὶ τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ γνώμη τῶν νεωτέρων. Ὁ Κικέρων μάλιστα μετέφρασεν αὐτὸν εἰς τὴν λατινικὴν. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι εἰς πολλὰ σημεῖα—καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς § 129 καὶ 258—ὁ Δημοσθένης μεταχειρίζεται χυδαίας ἐκφράσεις κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του, ἐκθέτει ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τοῦ Αἰσχίνου καὶ τῆς οἰκογενείας του, καὶ συγχρόνως ἀραδιάζει ἕνα σωρὸ ἐπίθετα παρμένα ἀπὸ τὸ λεξιλόγιον τῆς ἀγορᾶς. Ἐὰν βεβαίως κρίνωμεν τὰς ὕβρεις τὰς ὁποίας ἐξεστόμισεν ὁ Δημοσθένης κατὰ τοῦ ἀν-

---

φικτιόνων, ψήφισμα Βυζαντιῶν, ὅμοιον Χερρονησιτῶν, Ἐπιστολαὶ Φιλίππου) νόμοι, δικαστικαὶ μαρτυρίαι κλπ. (βλ. §§ 29, 37, 39, 54-55, 73, 77-78, 84, 90-92, 94, 115, 118, 120, 135, 137, 154-155, 157, 164-165, 181-187).

τιδίκου του μὲ κριτήρια σημερινά, τότε ἀσφαλῶς δὲν θ' ἄ συμφωνήσωμεν μὲ τὰς κρίσεις καὶ γνώμας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων ὅτι ὁ «περὶ τοῦ στεφάνου λόγος» τοῦ Δημοσθένους εἶναι τὸ ἀριστούργημα τῆς ρητορικῆς τέχνης καὶ ὁ τελειότερος δικανικὸς λόγος. Ἐὰν ὅμως κατατοπισθῶμεν εἰς τὸν δημόσιον βίον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τότε θ' ἴδωμεν ὅτι αἱ ὕβρεις—καὶ αἱ βαρύτεραι ἀκόμη—ἐξεστομίζοντο ἐλευθέρως παρὰ πάντων, τόσον ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, ὅσον καὶ ἐνώπιον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Συνεπῶς ὁ Δημοσθένης δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ ἐξαίρεσιν.

Ἄλλωστε ὁ Δημοσθένης εἰς τὴν προκειμένην περίστασιν ἐπαιξε τὴν τύχην του. Ἐνώπιον τοῦ ἀθηναϊκοῦ δικαστηρίου ἐκρίνετο αὐτὴ ἡ πολιτικὴ του ὑπόστασις. Ἐκρίνετο ὄχι μόνον τὸ παρελθόν του, ἀλλὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον του. Ἐδωκε λοιπὸν μάχην πάνοπλος ὡς ἀπῆτουν αἱ τότε περιστάσεις καὶ σύμφωνα μὲ τὰ δημόσια ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς ἐποχῆς του.

***

Ὅπως εἴπομεν, εἰς τὸν «περὶ τοῦ στεφάνου» λόγον του ὁ Δημοσθένης ὄχι μόνον ἐπικρίνει καὶ στιγματίζει τὴν πολιτικὴν τῶν ἀντιπάλων του τοῦ φιλομακεδονικοῦ κόμματος, ἀλλὰ καὶ ὑπεραμύνεται τῆς ἰδικῆς του πολιτικῆς—κυρίως μὲν εἰς τὰς § 192-210, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸν λόγον του. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα εὔρεν ἐπικριτὰς ὁ Δημοσθένης. Ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος (XVII, 13, 14) ἐπέκρινε τὴν πολιτικὴν του. Ἀλλὰ ἡ γνώμη τοῦ Πολυβίου εἶναι μεροληπτικὴ, διότι ὁ ἱστορικὸς αὐτὸς εἶδε καὶ ἔκρινε τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὸν πρὸ αὐτοῦ αἰῶνα, ἀπὸ ὠρισμένης σκοπιᾶς καὶ δι' αὐτὸ παρὰ πολλῶν νεωτέρων φιλολόγων καὶ ἑλληνιστῶν δὲν κρίνεται ἀμερόληπτος καὶ ἀντικειμενικὸς καὶ οὔτε ἔχει τὸ κριτικὸν αἰσθητήριον τοῦ Θουκυδίδου. Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον δὲν εὔρε θευμαστὰς καὶ ὀπαδοὺς, διότι τότε ἐπεκράτουν πολιτικαὶ ἀντιλήψεις καὶ ἰδέαι ἄκρως ἀντίθετοι ἐκείνων πού ὑπεστήριζεν ὁ Δημοσθένης. Κατὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν ἐπίσης αἱ γνώμαι τῶν ἱστορικῶν καὶ φιλολόγων εἶναι διχασμένα. Οἱ σπουδαιότεροι ὅμως ἐκ τῶν μελετητῶν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας ὑπεραμύνονται τῆς πολιτικῆς τιμῆς τοῦ ρήτορος καὶ ἐγκρίνουν καὶ δικαιολογοῦν τὴν ἀσκηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἀρχηγοῦ κόμματος πολιτικῆν. Ὁ μεγάλος Ἄγγλος ἱστορικὸς Grote τὸν ἀπεκάλεσε ἀθλητὴν τῆς ἐλευθερίας καὶ πολίτην ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Niebuhr πάλιν παρωμοίωσε τὸν Φίλιππον πρὸς τὸν Ναπολέοντα καὶ τὸν Δημοσθένην ἐχαρακτήρισεν ὡς μέγαν πολιτικόν. Ἄλλοι ὅμως

κατέκριναν τὴν πολιτικὴν τοῦ Δημοσθένους διότι, λέγουν, ὅτι ἡ πολιτικὴ του ἦτο αὐτόχρημα τοπικιστικὴ καὶ δι' αὐτὸ ἔβλαψε τὴν Ἑλλάδα, διότι ἠμπόδισε τὴν ἑνωσίν της. Αἱ γινώμαι αὗται δὲν εἶναι ὀρθαί. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην λόγῳ τῶν ἱστορικῶν ἰδιομορφιῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐνωθοῦν αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι καὶ ἀποτελέσουν ἑνιαῖον καὶ συμπαγὲς κράτος. Ἡ ἰδέα τῆς πολιτικῆς ἐνότητος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γεννηθῆ κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην. Πάντα τὰ ἀντιθέτως λεγόμενα ἀποτελοῦν μωρίας ἀνθρώπων ποὺ δὲν γνωρίζουν οὔτε τὸ ἀλφάβητον τῆς ἐθνογραφίας καὶ κοινωνιολογίας. Ἡ Ἑλλάς κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἀπειτέλει ξεχωριστὰς πολιτείας—κράτη, διότι συνέτρεχον εἰδικοί πρὸς τοῦτο λόγοι τοὺς ὁποίους δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναπτύξωμεν εἰς τὸ παρὸν εἰσαγωγικὸν σημείωμα.

Ἐὰν αἱ Ἑλληνικαὶ Πολιτεῖαι παρήκμασαν, αὐτὸ ὀφείλεται ὄχι εἰς τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην πολιτικὴν τῶν διαφόρων ρητόρων καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν τῶν Ἀθηνῶν, Θηβῶν καὶ Σπάρτης, ἀλλὰ εἰς ὠρισμένους ἀντικειμενικοὺς ὄρους καὶ συνθήκας ποὺ ἔφεραν τὴν παρακμὴν καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν¹. Οἱ ρήτορες καὶ οἱ πολιτικοὶ δὲν ἔκαναν τίποτε ἄλλο, κατὰ τὸν 4ον καὶ 3ον αἰῶνα, παρὰ ἄλλοι μὲν νὰ ὑφάνουν τὸ σάβανον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ἄλλοι ν' ἀνοίξουν τὸν τάφον τῆς Ἑλλάδος ὡς ἐντολοδόχοι τῶν ἱστορικῶν πεπρωμένων της.

* * *

Καὶ τώρα δύο λέξεις διὰ τὴν μετάφρασιν. Σύμφωνα μὲ τὴν θέλησιν τοῦ ἐκδότου ἢ μετάφρασίς μου ἔγινε εἰς τὴν καθαρῆσαν, εἶχα δὲ ὑπ' ὄψιν μου ὡς κείμενον ὄχι μόνον τὴν ἔκδοσιν τοῦ Teubner ἀλλὰ καὶ τὴν μετὰ σχολίων ἔκδοσιν τοῦ Γαβριήλ Σοφοκλέους (Ἀθῆναι 1890), ἢ ὁποία εἶναι ἀρίστη. Ἐπίσης ὀφείλω νὰ σημειώσω ὅτι ὑπάρχουν εἰς τὴν ἑλληνικὴν δύο μεταφράσεις τοῦ «περὶ τοῦ στεφάνου» λόγου τοῦ Δημοσθένους. Ἡ μία ἔγινε τὸ ἔτος 1865 ἀπὸ τὸν Χ. Παμπούκην καὶ ἡ ἄλλη τὸ 1910 ἀπὸ τὸν Ν. Γκινόπουλον εἰς τὴν σειρὰν τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Φέξη, αἱ μεταφράσεις ὅμως αὗται εἰς πολλὰ σημεῖα ἀπομακρύνονται τοῦ ἀρχαίου κειμένου. Τοῦναντίον εἰς τὴν ἰδικήν μου μετάφρασιν κατεβλήθη προσοχὴ νὰ ἀποδοθῆ ἀκριβῶς τὸ νόημα τοῦ πρωτοτύπου. Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι τὸ ἀριστούργημα αὐτὸ τῆς ρητορικῆς τέχνης δὲν κατώρθωσα νὰ τὸ μετουσιώσω μὲ τὰ ἐκφραστικὰ μέσα ποὺ δια-

1. Βλ. τὴν γενικὴν Εἰσαγωγὴν μου εἰς τοὺς πολιτικοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους (τεῦχος ὑπ' ἀριθ. 4 τῆς παρούσης Βιβλιοθήκης).

θέτει ἡ καθαρεύουσα. Ἡμουνά ὑποχρεωμένος νά χρησιμοποιῶ λέξεις καί φράσεις πού δέν ἀποδίδουν τήν συμμετρία καί τήν ἀρχιτεκτονική τοῦ ἀρχαίου ρητορικοῦ λόγου. Ὅπως κι' ἂν ἔχη ὁμως τὸ πρᾶγμα, ἔχει καί ἡ καθαρεύουσα τὰς κατακτήσεις της, διότι πρέπει νά ὁμολογήσωμεν ὅτι διὰ νά ἀποδυθῆ λογοτεχνικῶς ἕνας ρητορικός λόγος εἰς τήν δημοτικήν, πρέπει νά μεταφρασθῆ τὸ ἀρχαῖον κείμενον ἀπολύτως ἐλεύθερα. Ἐξ ἄλλου δέν πρέπει νά μᾶς διαφεύγη καί κάτι ἄλλο. Εἰς τὰ δικαστήρια καί εἰς τήν Βουλὴν ἐπὶ ἀρκετὰ χρόνια τώρα διεμορφώθη εἰς τήν καθαρεύουσαν δικανικός καί ρητορικός πολιτικός λόγος πού κρατάει καλὰ ὅσο κι' ἂν εἶναι τεχνητός. Θά χρειασθῆ μεγάλη λοιπὸν δουλειὰ στὸν τομέα αὐτὸν γιὰ νά σπάσῃ τὸ καθαρευουσιάνικο φρονῦριον τοῦ δικανικοῦ καί πολιτικοῦ ρητορικοῦ λόγου. Πάντως ὁ ὑποφαινόμενος ἔκαμε ὅ,τι ἦταν δυνατόν νά γίνῃ, καί ὅπου ἡ δημοτικὴ ἔκφρασις ταίριαζε πιδὸ πολύ, τὸ ἀρχαῖο κείμενο ἀποδόθηκε μὲ τὴ ζωντανή μας γλῶσσα.

Γ. Κ. Κ.